

TO'LOV TIZIMLARI VA ULARNING ZAMONAVIY SHAKLLARI

Sunnatullayeva Shahnoza Otabek qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, Iqtisodiyot
tarmoqlar va sohalar fakulteti, EK 87 3-kurs talabasi.

Annotatsiya

Sizga tafsifiy etayotgan ushbu maqola yordamida siz to'lov tizimi, zamonaviy to'lov usullari, jismoniy va elektron to'lov tizimlari, SWIFT haqida ma'lumot olishingiz mumkin bo'ladi.

Kalit so'zlar: To'lov tizimi, pul, qoidalar, kredit, deposit, chek, elektron, SWIFT tarmog'i, bank.

To'lov tizimining zamonaviy shakllariga to'xtalishdan oldin to'lov tizimi nima ekanligini bilish maqsadga muvofiq. To'lov tizimi bu pul qiymatini o'tkazish orqali moliyaviy operatsiyalarni hal qilish uchun ishlatiladigan har qanday tizim. Bunga uning almashinuvini ta'minlaydigan muassasalar, asboblari, odamlar, qoidalar, protseduralar, standartlar va texnologiyalar kiradi. Operatsion tarmoq deb ataladigan keng tarqalgan to'lov tizimining turi bank hisoblarini bog'laydi va bank depozitlari yordamida pul almashinuvini ta'minlaydi. Ba'zi to'lov tizimlari, shuningdek, kredit mexanizmlarini ham o'z ichiga oladi, ular asosan to'lovning boshqa jihati hisoblanadi.

To'lov tizimlari ichki va xalqaro operatsiyalarda naqd pul o'rniga qo'llaniladi. Bu banklar va boshqa moliya institutlari tomonidan taqdim etiladigan asosiy xizmatlardan iborat. An'anaviy to'lov tizimlariga hisob - kitob hujjatlari (masalan, cheklar) va akkreditivlar kabi hujjatli kreditlar kiradi. Kompyuterlar va elektron aloqa vositalarining paydo bo'lishi bilan ko'plab muqobil elektron to'lov tizimlari paydo bo'ldi. Elektron to'lov atamasi elektron usullardan foydalangan holda va bank xodimlarining bevosita aralashuvidan voz kechgan holda bir bank hisob varag'idan boshqasiga amalga oshirilgan to'lovni anglatadi. Internet orqali taklif qilinadigan tovarlar yoki xizmatlarni sotib olish va sotish uchun to'lov yoki umuman elektron pul o'tkazmalarining istalgan turiga. Zamonaviy to'lov tizimlari an'anaviy to'lov tizimlariga nisbatan naqd pul o'rnini bosuvchi vositalardan foydalanadi. Bunga debet kartalari, kredit kartalari, elektron pul o'tkazmalari, to'g'ridan-to'g'ri

kreditlar, to'g'ridan - to'g'ri debetlar, internet-banking va elektron tijorat to'lov tizimlari kiradi. To'lov tizimlari jismoniy yoki elektron bo'lishi mumkin va har birining o'z tartiblari va protokollari mavjud. Standartlashtirish ushbu tizimlar va tarmoqlarning ba'zilarini global miqyosda o'sishiga imkon berdi, ammo hali ham ko'plab mamlakatlarga xos va mahsulotga xos tizimlar mavjud. Global miqyosda mavjud bo'lgan to'lov tizimlariga misollar sifatida kredit karta va bankomat tarmoqlarini keltirish mumkin. Bundan tashqari, moliya institutlari o'rtasida pul o'tkazish shakllari mavjud. Mamlakatda bu avtomatlashtirilgan hisob -kitob markazi va real vaqt rejimida yalpi hisob-kitoblar (RTGS) tizimlari yordamida amalga oshiriladi. Xalqaro miqyosda bu SWIFT tarmog'i yordamida amalga oshiriladi.

Zamonaviy to'lov tizimlari an'anaviy to'lov tizimlariga nisbatan naqd pul o'rnini bosuvchi vositalardan foydalanadi. Bunga debet kartalari kiradi, kredit kartalari, elektron pul o'tkazmalari, to'g'ridan-to'g'ri kreditlar, to'g'ridan-to'g'ri debet, internet-banking va elektron tijorat to'lov tizimlari.

To'lov tizimlari jismoniy yoki elektron bo'lishi mumkin va har birining o'z tartiblari va protokollari mavjud. Standartlashtirish ushbu tizimlar va tarmoqlarning ba'zilarini global miqyosda o'sishiga imkon berdi, ammo hali ham ko'plab mamlakatlarga xos va mahsulotga xos tizimlar mavjud. Dunyo bo'ylab mavjud bo'lgan to'lov tizimlariga misollar kredit kartalaridir va avtomatlashtirilgan kassatarmoqlar. Moliyaviy operatsiyalar bo'yicha hisob-kitob qilish uchun to'lov tizimlarining boshqa o'ziga xos shakllari ham qo'llaniladi qimmatli qog'ozlar bozorlaridagi mahsulotlar uchun, obligatsiyalar bozorlari, valyuta bozorlari, fyuchers bozorlari, derivativ bozorlar, opsiya bozorlari. Bundan tashqari, pul mablag'larini o'tkazish shakllari mavjud moliya institutlari o'rtasida. Mamlakatda bu avtomatlashtirilgan hisob -kitob markazi yordamida amalga oshiriladi va real vaqtda yalpi hisob-kitoblar (RTGS) tizimlari. Xalqaro miqyosda bu SWIFT yordamida amalga oshiriladi tarmoq.

Albatta, bu bilan nogironligi bor shaxslar uchun davlat byudjet mablag'lari asosida grant o'rinlar kvotalariga bo'lgan ehtiyojni inkor etib bo'lmaydi. Cheklangan moliyaviy mablag' tufayli nogironligi bor shaxslar va ularning ota-onalari oliy ta'lim muassasalaridagi shartnoma xarajatlarini to'lashga qodir emaslar. Masalan, tug'ilishdan boshlab nogironlik bo'yicha ijtimoiy nafaqa oyiga 396,5 ming so'm (50\$dan kam). Universitetda beriladigan stipendiyani hisobga olsak ham, jami mablag' faqat yashash uchun yetarli bo'ladi, shartnoma asosida kontrakt to'lovi bu

sharoitda juda og'ir yuk bo'lar edi. Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalarida o'qish transport, oziq-ovqat mahsulotlari, o'quv buyumlari uchun chiqimlar va ko'plab boshqa xarajatlar ham mavjud.

Butunjahon banklararo moliyaviy telekommunikatsiyalar jamiyati (SWIFT), qonuniy ravishda SWIFT SC, butun dunyo bo'ylab banklar o'rtasida moliyaviy operatsiyalar va to'lovlarni amalga oshirish bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatuvchi Belgiya kooperativ jamiyatidir. Uning asosiy vazifasi xalqaro to'lovlar boshlangan asosiy xabarlar tarmog'i bo'lib xizmat qilishdir. U shuningdek, asosan o'zining xususiy "SWIFTNet" tarmog'ida foydalanish uchun dasturiy ta'minot va xizmatlarni moliya institutlariga sotadi va xalq orasida "SWIFT kodlari" sifatida tanilgan ISO 9362 Biznes identifikator kodlarini (BIC) tayinlaydi.

Turli iqtisodiy hodisalarni o'rganish uchun ularning iqtisodiy modellar deb ataluvchi soddalashtirilgan formal tasvirlaridan foydalaniladi. Iste'mol tanlovi modellari, firma modellari, iqtisodiy o'sish modellari, tovar va moliya bozorlaridagi muvozanat modellari va boshqa ko'p modellar iqtisodiy modellarga misol bo'ladi. Iqtisodiyotda matematik model — bu iqtisodiy obyektlar yoki jarayonlarni tahlil qilish yoki boshqarish maqsadida ularning matematik tasvirlanishi, ya'ni iqtisodiy masalaning matematik yozuvi. Iqtisodiy obyektning matematik modeli — bu uning funksiyalar, tenglamalar, tengsizliklar, mantiqiy munosabatlar, grafiklar majmuasi ko'rinishidagi aks ettirilishi. Bunday aks ettirish o'rganilayotgan obyekt elementlarining munosabatlari to'plamini model elementlarining shunga o'xshash munosabatlariga birlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Payment_system
2. <https://www.quora.com/What-is-a-modern-payment-system>.
3. Каримов И.А. «Модернизация страны и построение сильного гражданского общества – наш приоритет // ИУверие», 8 декабря 2010 г. 4 б.
4. Усовершенствованный государственный образовательный стандарт для начальной школы. Начальное образование. 2006, № 5. 48 б.
5. Абдукудусов О.А. о.б. «Современные педагогические и информационные технологии» Ташкент, 2011. 194 б.
6. Piraxunova F.N., Nazirov A.X. O'qitishning yangi pedagogik texnologiyalari. Uslubiy qo'llanma.—T.: "IQTISOD-MOLIYA". 2008, 3-48 bet.

7. O‘zbekiston Respublikasida Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. “O‘zbekiston”, Toshkent, 1997 yil.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 16 oktyabrdagi “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim davlat standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2007 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan majlisi materiallaridan “O‘zbekiston ovozi” gazetasi, 2007 y 12 fevral.

